

POSTVERITAT I ENGANY EN POLÍTICA

És una obvietat que l'engany ha existit sempre i que la mentida és un dels fets més reals de la vida. Res de nou sota el sol. Igual que cal ser prudent quan menja i es beu, també quan es fa política s'ha de donar per descomptada la possibilitat de la manipulació i de la mentida. La conspiració potser no és el nucli de la política, però negar que en política hi ha conspiracions és del tot infantil.

En quin sentit “postveritat” és un concepte nou, diferent al d'engany o de mentida? Com s'ha fet el pas de la negació postmoderna i nietzscheana de la veritat al populisme? (ep; si “populisme” significa alguna cosa, més enllà de ser una etiqueta ambigua que serveix per a tot!). Vet aquí un parell de qüestions que sembla urgent plantejar en el moment que triomfen experiències polítiques com les de Donald Trump als Estats Units o Bolsonaro al Brasil. En resum, hi ha qui diu que ha estat el postmodernisme filosòfic el brou que ha fet possible la postveritat i altres que opinen que, com que avui no es pot governar sense els mitjans de comunicació, és inevitable que siguin els mèdia i les xarxes socials les qui acabin “creant” una veritat alternativa.

Respondre aquestes qüestions té conseqüències importants no només per a la política, sinó per a entendre els mecanismes socials i psicològics de la fascinació i per a clarificar l'estatut de la “veritat” en les ciències socials. La meva hipòtesi en aquest àmbit és que la paraula “postveritat” significa (i implica) coses diferents segons si el concepte s'aplica al postmodernisme filosòfic o al populisme polític. En el postmodernisme filosòfic la postveritat té una significació molt diferent a la políticament reaccionària que s'està imposant ara com ara.

Cal recordar que alliberar-se de concepcions reduccionistes del concepte de veritat (val a dir, de la identificació entre la veritat i la suposada essència de les coses), va ser un dels grans èxits de la sociologia i la psicologia entre els anys finals del XIX i el principi del segle XX. La crisi del totalitarisme va matar també el “totalitarisme” epistemològic de les grans veritats unívoques. La concepció contemporània de la veritat en filosofia és bàsicament “operacional” ; la veritat es considera com un criteri pragmàtic de resolució de problemes però no com una característica ontològica ni del llenguatge ni de les coses.

En origen, la tesi postmoderna de la inexistència d'una veritat essencialista implicava, a més, poc o molt, una posició gairebé militant sobre la responsabilitat de l'intel·lectual. L'experiència del totalitarisme va vacunar tota una generació en l'escepticisme més profund sobre els grans relats i les “Veritats” amb majúscula. Des del postmodernisme, negar l'existència d'una veritat única i substantiva tenia clarament a veure amb l'afirmació del pluralisme liberal com a element central en les democràcies. En canvi, la política en l'era de la postveritat no implica un respecte

al dubte, ni a la possibilitat que l'adversari polític tingui raó. La postveritat política el que vol és, directament, manipular. No es pretén obrir l'àmbit del debat incloent perspectives diverses, sinó senzillament tancar la possibilitat de la crítica – falsificant els arguments de la discrepància i usant directament l'insult, si cal. La postveritat no accepta cap responsabilitat de l'intel·lectual respecte al món, sinó que vol anihilar el debat.

Dir el mateix i significar coses diferents

Chomsky, potser l'intel·lectual més influent en l'espai polític de les esquerres alternatives, i Trump, el president més odiat per les esquerres alternatives, tenen com a mínim una cosa en comú: no els agrada el New York Times. De fet, Chomsky va escriure "El New York Times és pura propaganda" (20 de maig de 2015). Donald Trump hi estaria d'acord. Ell també opina que "El New York Times no és el meu enemic, és l'enemic del poble americà" (17 de febrer de 2017). En aparença el Professor i el President estan, doncs, d'acord. Però, òbviament, que Chomsky i Trump opinin el mateix sobre el diari de referència als Estat Units no significa que ho facin per les mateixes raons. I això és l'essencial. Qualsevol proposició que s'expressa en el llenguatge natural humà té un context que li dona sentit i permet entendre-la. Chomsky vindria a ser un Sòcrates que vol reformar la ciutat. Creu que existeix el bé i vol que la ciutat s'hi acosti. Trump, en canvi, vol tan sols destruir la credibilitat d'un mitjà que se li oposa. Quan Chomsky critica el New York Times ho fa perquè creu en el valor de la veritat tal com deriva de la tradició de les Llums. Quan el critica Trump implica una agenda de dominació del mitjans de comunicació.

Si el postmodernisme insisteix en la impossibilitat de conèixer "la" veritat allí on tot són "relats", val a dir, opinions més o menys fràgils, el populisme pretén governar imposant la confusió, el pluralisme sense criteris i socialment perillós. Posaré un exemple una mica brutal, però prou gràfic. Si Baudelaire es drogava podia fer poemes de gran valor artístic, si es droga un mort de gana en un barri marginal, pot fer pena. Però si es droga el pilot de l'avió on estic viatjant, la meua vida corre un perill seriós. L'acte és el mateix; les implicacions i les conseqüències de tot plegat, però, ni són comparables ni tenen res a veure. La diferència entre posició postmoderna i posició populista respecte a la veritat és exactament la mateixa.

La Il·lustració, com va explicar Kant, no només consisteix a fer un ús crític de la pròpia raó. També significa ser capaç d'entendre les raons dels altres i establir el regne de la crítica. Quan l'administració Trump parla de "fets alternatius" el que realment està fent és negar el regne de la crítica. Aquest és el perill (epistemològic, moral i polític) de la postveritat. Criticar la "veritat" d'una proposició obliga a millor l'argumentació sobre la qual se sustenta. En canvi construir "fets alternatius" porta a impedir la crítica. La diferència no és menor.